

УДК 339.56

О. В. Пироз,

к. е. н., доцент, докторант, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

Є. В. Рудковська,

магістр, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

АГРОПРОМИСЛОВІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ І РОСІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті визначена роль України та Росії у взаємних агропромислових торговельних відносинах. Виявлені фактори, які сприяли формуванню сучасних тенденцій в агропромисловій торгівлі між двома країнами. Обґрунтовано необхідність розширення співробітництва України та Росії в агропромисловій сфері.

Roles of Ukraine and Russia in trading agroindustrial relations of each other are defined. Factors which have promoted formation of modern tendencies in agroindustrial trade between these two countries are established. Necessity of development of the Ukrainian-Russian cooperation in agroindustrial sphere is proved.

Ключові слова: експорт, імпорт, агропромислова продукція, торговельні партнери, агропромислове співробітництво.

ВСТУП

Україна та Росія мають величезний потенціал для співробітництва в агропромисловій сфері, однак в останні роки на це мало хто з українських політиків та економістів звертає увагу. Попереднє керівництво України було настільки захоплене процесами євроінтеграції, що перестало розглядати Росію у якості стратегічного торговельного партнера в агропромисловій сфері. Східна сусідка в уявленні колишнього керівництва держави виступала передусім джерелом енергоносіїв.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Майже втратили інтерес до вивчення російсько-українських агропромислових відносин вчені з обох країн. Вітчизняні науковці вивчають тенденції в агропромисловому комплексі (АПК) України, можливі наслідки для даного комплексу від формування зони вільної торгівлі з ЄС, місце України на світовому продовольчому ринку, тоді як дослідження у напрямі російсько-української агропромислової торгівлі не здійснюються. На останню тему вдалося знайти єдину статтю С. Ганначенко [1]. Не більшу зацікавленість проявляють до цієї теми і російські вчені.

Зважаючи на те, що російсько-українська торговельна співпраця в агропромисловій сфері не знаходить адекватного відображення в науковій літературі, нами було прийнято рішення здійснити ґрунтовне дослідження за даним напрямом з метою визначення важливості агропромислової співпраці для обох країн, виявлення напрямів, в яких між Україною та Росією склалися тісні зв'язки в агропромисловій сфері, а також обґрунтування необхідності розширення співробітництва України та Росії в агропромисловій сфері.

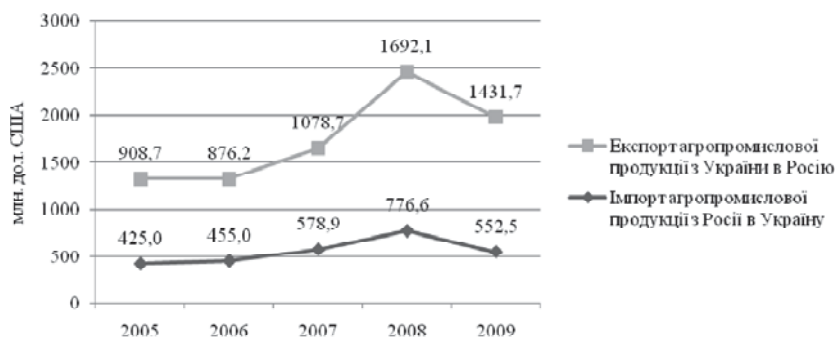
РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україно-російське агропромислове співробітництво триває ще з радянських часів, коли більшість підприємств АПК СРСР не мали на території окремої республіки замкнених технологічних циклів — працювали, використовуючи паливно-енергетичні ресурси, матеріали, комплектуючі, деталі машин і устаткування, сільськогосподарську сировину, привезену з союзних республік. Отже, протягом ХХ ст. Україна та Росія здійснювали не лише тісну виробничу, а й інтенсивну торговельну кооперацію, забезпечуючи потреби передусім радянського населення в продуктах харчування.

З розпадом СРСР (з 1991 р.) Україна і Росія продовжують підтримувати стосунки, але вже не на основі єдиного всесоюзного плану, а починають формувати власні зовнішньоекономічні політики, у тому числі в АПК. На цьому етапі нове керівництво України та Росії, населення обох країн усвідомлюють наступне:

- 1) АПК кожної країни не здатні до ефективного функціонування в ізоляції;
- 2) рух сировини, напівфабрикатів, деталей, машин, обладнання ускладнився та відповідно різко скоротилися темпи агропромислового виробництва.

Головним завданням зовнішньоекономічної політики як України, так і Росії в агропромисловій сфері стає підтримання партнерських зв'язків з колишніми союзними республіками і здійснення поступової диверсифікації зовнішньоекономічних партнерів. З цією метою Україна та Росія підписують ряд угод між собою та з іншими державами, формують міждержавні організації, Україна розпочинає свій євроінтеграційний шлях та обидві країни подають заявки на вступ до ГАТТ / СОТ.

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі агропромисловою продукцією між Україною та Росією в 2005–2009 рр., млн дол. США *

* Складено за даними [3]

Однак, починаючи з 1991 р., як тільки Україна і Росія активізували власні зусилля задля розширення кола зовнішньоторговельних партнерів, знаходження нових ринків збуту для агропромислової продукції, забезпечення своєї привабливості для іноземних експортерів і почали входження до СОТ, розпочалися негаразди на російсько-українському агропромисловому ринку.

Так, влітку 1993 р. між Україною та РФ було підписано Договір про зону вільної торгівлі, але вже тоді стаття 16 Договору містила одну обмовку: дозволялося вилучення з режиму вільної торгівлі у вигляді захисних тарифів та обмежень. У результаті домовленість залишилась скоріше декларацією, ніж дієвою нормою, адже дуже скоро тією обмовкою зі статті 16 стали користуватися обидві країни.

З вересня 1996 р. по січень 1998 р. Російська Федерація ввела ПДВ на імпорт усіх товарів з України, чим суттєво обмежила доступ цукерок, цукру і соняшникового масла на свій ринок. У відповідь Україна спробувала витіснити з власного ринку російський шоколад.

З травня 2001 р. по червень 2004 р. Росія запровадила мито на імпорт виробів з карамелі.

На період з жовтня 2005 р. по січень 2006 р. Росія ввела спеціальні мита на українські кондитерські вироби: крохмальну патоку, варені цукерки, тоффі, карамель, солодоші з вмістом какао. Однак українська сторона просто змінила асортимент експортованої продукції, технічно перекваліфікувавши конкурентів з Росії.

У січні 2006 р. під приводом чисельних порушень російського ветеринарного законодавства і відсутності контролю з боку України за якістю продукції була введена заборона на поставки продукції тваринного походження з України [2, с. 18].

Незважаючи на масштабність та тривалість дії, жодна з вищезазначених "баталій" в кінцевому результаті так і не змогла витіснити Росію з позиції найважливішого агропромислового партнера України, а Україну — з числа основних торговельних партнерів Росії в агропромисловій сфері.

Сучасний стан зовнішньої торгівлі продукцією АПК між Росією та Україною за обсягами експорту та імпорту в останні роки представлено на рис. 1.

Протягом 2005—2008 рр. має місце постійне зростання обсягів взаємної зовнішньої торгівлі, лише у 2009 р. спостерігається скорочення агропромислового товарообігу між Росією та Україною внаслідок впливу світової фінансової кризи. Такі постійно зростаючі обсяги взаємної торгівлі вказують на те, що кожна з держав отримує вигоди від торговельного агропромислового співробітництва.

До того ж в останні кілька років зберігається тенденція сталого перевищення обсягів експорту сільськогосподарської продукції з України до Росії над обсягами імпорту аналогічної продукції з Росії в Україну. А отже, саме для України формується додатне сальдо зовнішньої торгівлі агропромисловими товарами вже п'ять років поспіль.

Незважаючи на позитивні висновки, вважаємо за потрібне зазначити, що обсяги зовнішньої торгівлі продукцією АПК між Росією та Україною все ж таки значно менші за потенційно можливі. Це є результатом коригувань зовнішньоекономічної політики, здійснюваних Україною та Росією протягом 1990—2009 рр., які позначилися на стані їх агропромислового співробітництва між собою та з іншими країнами світової спільноти.

Географічна структура зовнішньої торгівлі двох країн стала набагато ширшою, але все ж таки країни одна для одної залишилися в числі основних торговельних партнерів у агропромисловій сфері (рис. 2).

У 2009 р. Російська Федерація імпортувала з України продукції АПК на суму 1 431,7 млн дол. США (14,63% в структурі експорту), що лише у 2 рази менше, ніж майже 30 країн Європи (у 2009 р. імпортували з України товарів на загальну суму 2 822,7 млн дол. США), та в 2,5 рази менше, ніж майже 40 країн Азії (3 530,9 млн дол. США). З іншого боку, Росія придбала у 2 рази більше товарів, ніж інші країни СНД (629,3 млн дол. США), у 1,5 рази більше, ніж усі країни Африканського континенту (75,4 млн дол. США), та у 18 разів більше, ніж майже 40 країн Америки (1 293,6 млн дол. США).

Не менш вагомою є роль Росії як постачальника агропромислових товарів на український ринок: у 2009 р. Російська Федерація експортувала в Україну більше товарів, ніж країни Австралії і Океанії — в 84 рази (у 2009 р. із цього регіону було ввезено продукції АПК на суму 6,6 млн дол. США) та Африки — в 2,7 рази (208,4 млн дол. США); однак, у 1,5 рази менше, ніж Америка (843,7 млн дол. США), у 2 рази, ніж Азія (1056,0 млн дол. США) і 4,5 рази, ніж Європа (2 494,4 млн дол. США).

Наведені дані свідчать про те, що Росія для

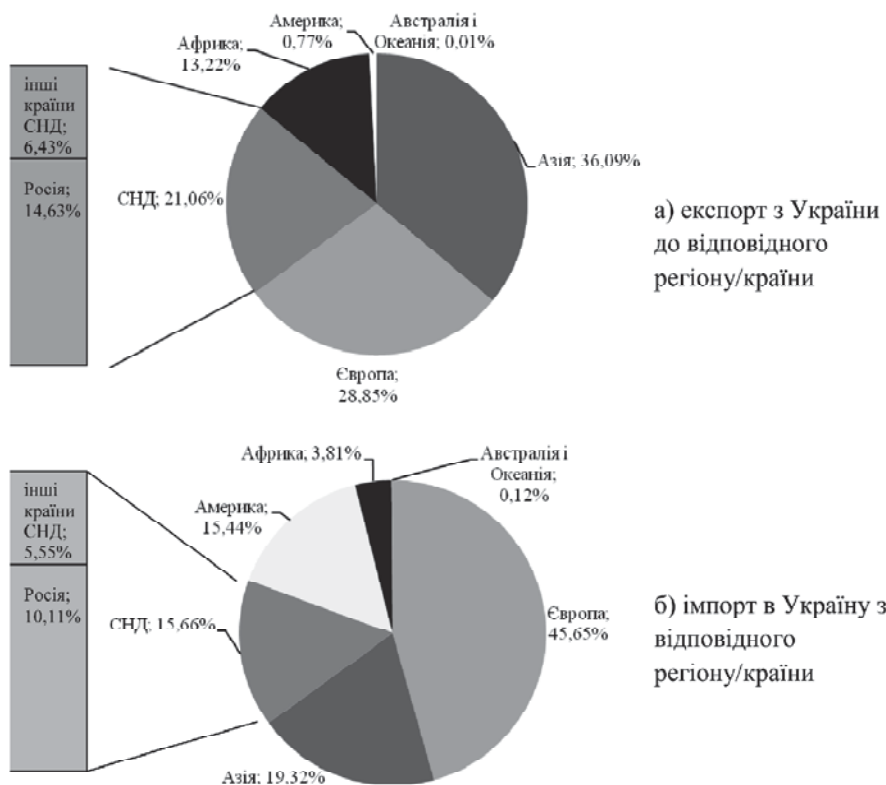
України є провідним торговим партнером в агропромисловій сфері, який забезпечує чималу частку експортних валютних надходжень в Україну і сприяє насиченню українського ринку сільськогосподарською продукцією власного виробництва. Варто зазначити, що високі обсяги взаємних поставок агропромислової продукції між Україною та Росією існують при спеціалізації на однакову сільськогосподарську продукцію (табл. 1).

Згідно даних табл. 1, у двадцятках товарів, які виробляються АПК України та Росії у найбільших обсягах, 16 товарних позицій є ідентичними. Це означає, що кожна з досліджуваних країн найбільш повно задовольняє власні потреби у цій продукції, відтак, немає сенсу купувати її у великій кількості за кордоном, зокрема одна в одній. Інших же агропромислових товарів Росія та Україна створюють у меншій кількості і перш ніж торгувати ними, обидві країни мають подбати про задоволення потреб власного населення у цих товарах. Такий стан справ робить певний негативний відбиток на здійсненні взаємних торгових операцій між країнами, але Україна та Росія знаходять вихід, і постачають на ринки одна одній досить різноманітну продукцію своїх АПК.

Товарні позиції, які фігурують у експорті агропромислової продукції з України до Росії та в імпорті аналогічної продукції з Росії до України, графічно наведено на рис. 3.

При аналізі зовнішньої торгівлі України з Росією агропромисловою продукцією можна виділити такі основні тенденції.

Найбільшу питому вагу (54,0%) в агропромисловому експорті в Росію займає група продуктів харчової промисловості, у складі якої стійкі позиції утримують хлібобулочні та кондитерські вироби (включаючи продукти з какао), напої (алкогольні, безалкогольні). Хлібобулочні та кондитерські вироби лідирують як у вартісному відношенні, так і за питомою вагою: в 2009 р. Україна експортувала їх на суму 363,9 млн дол. США, що склало 25,4% від загального обсягу експортованої у Росію агропромислової продукції і 47,1% від обсягу ввезених до РФ продуктів харчової промисловості. Частка алкогольних і безалкогольних на-

Рис. 2. Географічна структура зовнішньоторговельного агропромислового обороту України станом на 2009 р.*

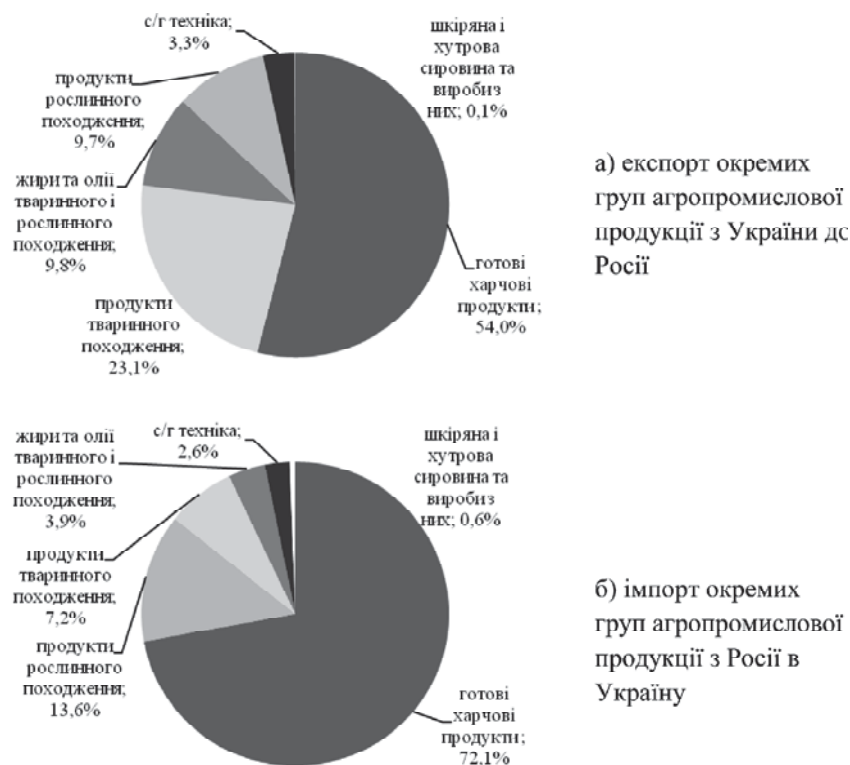
* Складено за даними [3]

поїв у 2009 р. склала 22,2% і 41,2% відповідно (317,8 млн дол. США). Великі обсяги цієї продукції в агропромисловому експорті свідчать про позитивну

Таблиця 1. Набір товарів, які український та російський агропромислові комплекси виробляють у найбільших обсягах, станом на 1.01.2010 р.*

Товари, створені в АПК України	Товари, створені в АПК Росії
1. Молоко	1. Молоко
2. Пшениця	2. Пшениця
3. Картопля	3. Картопля
4. Насіння соняшнику	4. Яйця
5. Яйця	5. Насіння соняшнику
6. Цукровий буряк	6. Цукровий буряк
7. Кукурудза	7. Яблука
8. Помідори	8. Помідори
9. Яблука	9. Овочі
10. Ячмінь	10. Смородина
11. Рапс	11. Ячмінь
12. Виноград	12. Цибуля
13. Цибуля	13. Капуста
14. Натуральний мед	14. Суниця
15. Овочі	15. Огірки і корнішони
16. Капуста	16. Гарбуз
17. Морква і ріпа	17. Малина
18. Часник	18. Морква і ріпа
19. Огірки і корнішони	19. Часник
20. Іреські горіхи	20. Виноград

* Складено за даними [4]

Рис. 3. Товарна структура зовнішньоторговельного агропромислового обігу України та Росії у 2009 р.*

* Складено за даними [3]

для України структуру експорту в Росію, оскільки це товари з найбільш високим ступенем переробки і містять високу частку доданої вартості.

Суттєву частку експорту (23,1%) в Росію в 2009 р. зайняла група товарів тваринного походження. У великих обсягах з України до Росії вивозяться сири всіх видів, включаючи кисломолочний сир (250,1 млн дол. США), м'ясо великої рогатої худоби (59,5 млн дол. США), яйця (6,1 млн дол. США), мед (3,3 млн дол. США), молоко та вершки (2,0 млн дол. США).

Третю позицію за обсягами експорту агропродовольства в Росію займають жири та олії тваринного і рослинного походження: у 2009 р. їх було продано в РФ на суму 140,3 млн дол. США, що дорівнює 9,8% загального обсягу експортованої у Росію агропромислової продукції у відповідному році.

Віз до Росії продукції рослинного походження є незначним, його частка становить 9,7%, а серед товарних позицій лідирує експорт овочів (82,8 млн дол. США) та зернових культур (5,0 млн дол. США).

Якщо Росія для України є провідним партнером на світовому ринку сільськогосподарської продукції, то Україна є одним з основних торгових партнерів Росії, займаючи 2 місце за обсягами її торгових операцій в агропромисловій сфері, поступаючись лише Бразилії.

Щодо розподілу російського агропромислового імпорту в Україну, то у 2009 р. частка Росії в агропромисловому імпорті України склала 15,7%.

Найбільша частка в імпорті агропромислової продукції з Росії припадає на готові харчові про-

дукти, ціни на які вищі за ціни на сільськогосподарську сировину, що гарантує російській стороні високі експортні валютні надходження від продажу продовольства Україні. В 2009 р. Україна закупила готових продуктів харчування на суму 398,3 млн дол. США (72,1% від загального обсягу імпортованої з Росії агропромислової продукції). Українська сторона імпортувала консервовані овочі, фрукти і ягоди на суму 16,6 млн дол. США, кондитерські і хлібобулочні вироби — на 27,6 млн дол. США, тютюнові вироби — на 182,3 млн дол. США.

Другу позицію за вартісними показниками займає продукція рослинного походження: 75,2 млн дол. США (12,6% від загального обсягу імпортованої з РФ агропромислової продукції). У поставках в Україну переважали кава та чай (69,6 млн дол. США).

У загальному обсязі вивезеної з Росії агропромислової продукції частка товарів тваринного походження склала 7,2% (40,0 млн дол. США), з яких 4,5% припало на сири всіх видів (24,8 млн дол. США), 2,0% — на йогурт, сироватку, кефір (10,7 млн дол. США), решта 1,2% — на яйця, живих тварин, молоко та вершки, шкурки, дзьоби, роги, кишки.

У 2009 р. Україна закупила в Росії сільськогосподарську техніку на 14,3 млн дол. США. (2,6% в загальному обсязі вивезеної з Росії агропромислової продукції).

Таким чином, якісна структура зовнішньої торгівлі агропромисловою продукцією між Україною та Росією є такою, що задовольняє інтереси обох країн.

За результатами проведеного дослідження можна виділити переваги та ризики при співпраці України та Російської Федерації у сфері АПК.

Перевагами від здійснення тісної взаємодії в агропромисловій сфері між Україною та Росією, які слугують аргументом на користь подальшого розширення такої міждержавної співпраці, є:

- в умовах повсюдного розвитку біотехнологій, насичення світового ринку продовольства шкідливими генетично модифікованими продуктами Україна та Росія залишаються осередками здорової органічної їжі, тому в інтересах обох країн (в інтересах їх населення) допускати на власні ринки відповідно російських та українських виробників продуктів харчування;

- територіальна близькість Росії та України дозволяє обом державам економити на транспортних видатках і вести взаємну торгівлю продукцією АПК за відносно невисокими цінами;

- держави мають історичний досвід взаємодії,

російські та українські товаровиробники, експортери, інвестори розуміють національні особливості ведення бізнесу в обох країнах;

— побудувавши гарні, зрозумілі, взаємовигідні агропромислові стосунки, Росія і Україна швидше досягали б компромісу з таких питань міждержавних стосунків, як газове питання, питання митного регулювання, взаємного інвестування тощо. Під загрозою зриву налагоджених стосунків у агропромисловій сфері, від яких залежить задоволення найважливіших потреб населення, країни могли б швидше порозумітися;

— пояснює існуючий стан російсько-українських агропромислових відносин і вказує на необхідність співпраці обох країн також схожий тип харчування. В Україні, як і в Росії, щоденне меню звичайного громадянина/людини складається не з японських суши, не з американських гамбургерів, не з африканських комах, навіть не з італійських спагеті чи французьких жаб'ячих ніжок. Українці та росіяни звикли споживати овочі, м'ясо великої рогатої худоби, свиней, яйця, молоко, супи та каші. Якимись із цих продуктів Україна та Росія забезпечені добре, інших не вистачає, тож співпраця в агропромисловій сфері потрібна їм для задоволення потреб і вирішення проблем одна одної, у чому інші країни допомогти їм не можуть.

Однак, повному використанню Україною та Росією потенціалу зовнішньоекономічних торговельних зв'язків у агропромисловій сфері заважають:

— нерозвинена інфраструктура (недостатня кількість зернохосвищ, складських приміщень, їх неправильне облаштування; неналежний стан доріг; нестача транспорту для перевезення агропромислової продукції);

— відсутність ефективних механізмів страхування експортних ризиків;

— слабкі традиції біржової торгівлі, зокрема відсутність ф'ючерсних контрактів на сільськогосподарську сировину, через що викривлюється механізм ринкового ціноутворення;

— занадто формалізовані та довгі митні процедури;

— недорозвинена інформаційна система про агропромислові ринки обох країн, обмежений доступ до інформації;

— невідшкодування або затримки у відшкодуванні ПДВ експортерам;

— прогалини у митному законодавстві обох держав;

— невідповідність між національними стандартами якості та безпеки продовольства України та Росії; недотримання в обох країнах міжнародних вимог до якості та безпеки продуктів харчування;

— незадовільне матеріально-технічне забезпечення більшості російських та українських агропромислових підприємств, їх обмежений доступ до фінансово-кредитного обслуговування; незначна увага України та Росії до підтримки розвитку аграрної науки; байдуже ставлення держав до умов життя сільського населення, до стану сільських тери-

торій — все це спричинює низькі темпи нарощування обсягів виробництва агропромислової продукції;

— конкуренція між українськими та російськими виробниками на ринках одних й тих самих агропромислових товарів.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження з'ясовано, що Україна та Росія залишаються одна для одної в числі основних торговельних партнерів у агропромисловій сфері. Моніторинг стану і результатів російсько-українського агропромислового співробітництва показав, що здійснювана зовнішня торгівля за товарною структурою задовольняє обидві країни, а за обсягами є незначною. Сучасні російсько-українські агропромислові відносини базуються на таких аспектах: територіальна близькість країн, історичний досвід взаємодії, розуміння національних особливостей ведення бізнесу в Україні та Росії, схожий тип харчування населення, відмова обох держав від генетично модифікованого продовольства. Виходячи з цих основ, україно-російські відносини в агропромисловій сфері мають надалі розширюватися.

На наш погляд, найближчі роки мають стати періодом динамічного розвитку агропромислових відносин України та Росії, якому мають передувати зупинення деградації промислового потенціалу АПК — земельного, матеріально-технічного, кадрового, а також соціальної сфери сільських територій, усунення прогалин в інвестиційному, податковому, митному законодавствах цих країн, модернізація інфраструктури. Подолання усіх цих перешкод могло б призвести до покращення результатів агропромислової співпраці України і Росії не лише в торгівлі, а й в інвестиційній і науково-технологічній сферах.

Література:

1. Ганначенко С. Украинско-российская торговля в агропродовольственной сфере / С. Ганначенко // АПК: экономика, управление. — 2007. — № 11. — С. 66—67.
2. Колпаков А. Российско-украинские торговые войны / А. Колпаков // Генеральный директор. — 2006. — № 3. — С. 17—21.
3. Державний комітет статистики України. Статистична інформація. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
4. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). — Access mode: www.fao.org.
5. Гіндес О. Реалізація соціального напряму аграрної політики держави / О. Гіндес // Економіка та держава. — 2008. — № 12. — С. 106—108.
6. Давиденко С.Т. Из истории украино-российских торговых конфликтов / С.Т. Давиденко, Д.К. Покрышка // Инвестиції: практика та досвід. — 2006. — № 4. — С. 4—5.
7. Современные проблемы формирования и развития российско-украинского аграрного рынка / И. Ушачев // Економіка АПК. — 2003. — № 5. — С. 137—145.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2010 р.